

Viðmerking til Janus Kamban:

List valdast — og listarmenn valdast

orðaskifti

Longu fyri 20 árum síðani tók ein áhugabólkur seg saman í Havnini við tí endamáli at reisa ein minnisvarða yvir Hans Andrias Djurhuus. Hugsanin var at fáa gjørt eina standmynd av Janus Andriasi, soleiðis sum hann sá út, og soleiðis sum fólk flest mintust hann.

Longu tá vórðu føroyskir listamenn bidnir um at gera útkast til tilika standmynd. Einkí úrslit spurdist burtur úr. Ikki fyrr enn nógur ár seinni kom eitt uppskot undan kavi, ein standmynd av tveimum smádreingjum, sum skuldu ímynda brøðurnar Hans Andrias og Janus Djurhuus.

Listamaðurin var Janus Kamban. Men áhugabólkurin metti tá ikki, at hesir báðir smádreingirnar í posatroyggju høvdu nakra sum helst líkheit við brøðurnar, og vrakaði sostatt uppskotið. Síðani hendi einki í mong ár.

Nýggjur áhugi

Nókur ár seinni vendir býráðið sær til Janus Kamban og spyr, um hann kann koma við einum nýggjum útkasti eftir tí upprunaligu ætlanini. Býráðið hevur biðað í fleiri ár eftir hesum, og hetta hevur m.a. ført til, at býráðið ikki hevur viljað sett seg í samband við aðrar føroyskar listamenn um sama arbeiði.

Býráðið konstatar síðani langt um leingi, at einki hendi í málinum. Býráðið vendir sær til aðrar listamenn við uppgávinu, men svárið var, at teir ikki vildu átaka sær eitt arbeiði, sum býráðið frammanundan hevði biðið Janus Kamban gjørt.

Tá fleiri ætlanir um friðkanir av ávisum økjum í býnum vóru frammi, so var eingin annar útvegur enn at royna aðrastaðir. Og í hesum sambandi kom býráðið á tal við danska myndahøggaran Jens Peter Kellerman.

Kellerman

Jens Peter Kellerman, sum Janus Kamban ómetaliga niðurlatandi kallar ein "modellør", er útbugvin á Kunstakademium í Keypmannahavn hjá professarum Erling Frederiksen og Helge Bertram. Hann hevur havt eitt ótal av framsýningum ymsa staðni, og hevur gjørt nógvar arbeiði fyri dansk- ar kommunur.

Hesin "modellørurin", sum aftan á lokna útbugving hevur fingið eftirútbugving í Paris, Italia og Grikkalandi, hevur fingið ikki færri enn 8 almenningar listaheldurslønir fyri síni verk. Um Janus

Kamban hevur nakað líknandi at vísa á loyvi eg mær at ivast í, og svårt man tað tykjast mongum, at hann fer so illa við einum kollega.

Hóast ein hevur virðing fyri tí arbeiði, Janus Kamban hevur gjørt, so merkir tað ikki, at øll eru samd um dygdina í hansara verum — og tað merkir als ikki, at býráðið skal tvingast niður á kne og taka avgerðir eftir høvðinum á Janusi Kamban ella hansara felagi. Býráðið vil og kann til alla tíð loyva sær at velja og vraka, annaðhvørt tað snýr seg um listaverk, bygningverk ella annað.

Føroysk listafólk

Janus Kamban hevur gjørt fleiri stor listaverk fyri Tórshavnar Kommunu. So hann hevur onga orsök til at vera smásáur. Aðrir listamenn, eitt nú Trondur Patursson og Hans Pauli Olsen, hava fingið stórar uppgávur at gera fyri býráðið, og onnur listafólk hava arbeiði av ymsum slagi um hendi fyri býráðið.

Tórshavnar Kommuna er, um ikki einasta, so tann kommunan í landinum, sum hevur gjørt nóg mest burtur úr at stuðla listafólki, bæði við at bileggja og keypa arbeiði frá teimum, og við at stuðla teimum figgarliga. Tí tykist tað heldur enn ikki lóg, at tað nakað skal gerast, so fara bæði einstaklingar og landsfólk í bláðini við yvirlysingum móti eini avgerð, sum býráðið just hevur tikið, tí eingin onnur loysn fekt.

Tá Føroysk Myndlistafólk, Listafólkasamband Føroya og Listafelag Føroya í yvirlysing siga, at tey taka undir við Janusi Kamban, so tykist tey meira kollegial móti Janusi enn Janus er mótevgis Kellerman. Tí um tey stuðla Janusi í at draga málið út í fleiri ár afturat, so at einki hendir á listarlaga økinum í Tórshavnar Kommunu, so tey um tað. Men býráðið ætlar sær avgjört ikki at vera gisli í tilikum máli.

Standmyndin

Sum fyrr nevnt var upprunliga ynskið hjá áhugabólkinum at fáa eina standmynd av Hans Andriasi, soleiðis sum hann sá út og sum vit mintust hann. Hesum ger Janus Kamban gjøldur burtur úr — burtur við yvirfrakkanum og hattinum, sum annars sermerktu Hans Andrias. Ein freistast at spyrja, hvi Janus hevur latið próst Dahl í prestakraga og kjóla, og ikki læt hann standa suðuri í Vági sum Várhara skapti hann. Ella

hvat við "sparkidraktini" í Sparikassagarðinum? Slíkt má metast sum táputvass.

Løgið tykist eisini, at Janus Kamban skal niðurgera tað arbeiði, Kellerman hevur gjørt á Gladshegyggti eftir Øyvind Dalsgaard — sum annars hevur verið burturtagdur av okkara leiðandi listamonnunum, tí hann var ólærdur listamaður. Men í fólkahugsan hevur hann gjørt nógvalaverk. Um standmyndirnar á Gladshegyggti er stutt at siga, at tað arbeiðið varð gjørt í bestu semju, og havnarborgarar hava verið fegnir um hetta verk. Bert speil, at Janus Kamban í eini illsinnsnið yvir egið máttloysi eisini skal niðurgera hetta valaverk.

Gislátøka

List er líka so individuell sum metingin hjá tí einstaka um list. Býráðið umboðar tann einstaka borgaran í bynum, og tí vil eg meta tað blóðskeivt, at býráðið nakrantíð skal lata seg diktera av einum listafólkaráði, tí list valdast og listafólk valdast. Og í tilikum máli vil tað nú eins og í framtíðini vera mentamálaeindin og býráðið, sum taka endaliga avgerðirnar í øllum tilikum máli.

Út frá okkara individuella stóðu til list vil eg meta, at sera torført er at avgera, hvør er "serkonur" innan list, um eitt nú limirnar í Føroysk Myndlistafólk eru meira serkon at meta um list, enn tann einstaki borgarin er. Persónliga meti eg, at ein og hvør, sum framleiðir, má finna seg í, at marknaðurin avger virðið á framleiðsluni.

Og just út frá hesum fer býráðið helst ongantíð at lata seg diktera av einum ráði av "serkonum", hvat góð list er, og hvat minni góð list er. Tí í tilikum máli umboðar býráðið tann einstaka, keyparan, og vil ta taka stóðu haretif. At enda vil eg heita á hesi viðkvømu "serkonu", um at biða við sínum líka so serkonu metingum um "modellørin", til tey hava sær tað arbeiði, hann hevur gjørt.

Viðvíkjandi friðkan av Havnini eru stórarbeiði at gera hjá listafólki komandi árin. Og eg kann vissra føroysku listafólkini um, at í

lesarabrøv

Um at klippa og kuta

1. Sensurmarran riður. Vaksin spæla krógvalunda. Í álvara hevur verið tosað um at KUTA burtur úr einum filmi. Tað eitur at klippa. Og verður tað gjørt við knivi, so eitur tað at skera.

At kuta merkir at skera upp á ein ófantaligan máta. (Smb.: Ótanger høvdu verið í neystinum og kutað linuna sundur). Hetta líta orðið er gott dæmi um tann málsliga vesaldóm, sum figgindar av folksins máli hava breitt út. Tær málsligu stálbusturnar krevja, at alt, sum líkist donskum, skal burtur, og so skal helst okkurt islenskt kroystast inn í staðin. At henda vandalisman kostar okkum allar teir finu millumtyðningarnar, tað vita tey skrivandi ikki. Av goðum grundum, tí máløyra hava tey ikki. Og hava tey einaferð havt máloyra, so er hesin dýrabari eginleikin langt síðan pindur í hel av larminum frá tí fundamentalistiska málkompressaranum.

At skera og klippa líkist donskum (tí føroyskt og danskt eru nærskyld mál). At kuta eitur næstan tað sama í eingiliskum og norskskum, men tað finst ikki í donskum. Tí er tað gott. At tað hevur ein heilt annan og grovari tyðning enn at skera, tað leggja teir politisku málramparnir einki í.

Dæmi: At skera er neutralt. At kuta er — sum nevnt — at skera ógviliga ella ófantaliga. At kappja er at skera knappliga (Hann kappaði á stokkinum). At kvetta hevur um leið sama tyðning. Og at karva er — helst í óði — at skera okkurt smátt sundur. Hetta málandi orðið hava vit eisini í yvirfórum tyðningi. Dæmi: Sensurnevndin er so karvandi líkaglað við alla sømiligheit.

2. At summir føroyingar enn vilja halda fast við eina danska sensurlog frá Hitlerstíðini, er bara prógvum, at onkur er seinfatandi.

Tað er ikki skomm at framtíðini, eins og áður, fara vit altíð at heita á føroysk listafólk fyrst — kunnu tey ikki gera tað arbeiði, vit biðja um, so fara vit aðrastaðir. So einfalt er tað.

Millum annað hevur pjössamian eisini fingist við at gera orð. Námsfrøði og frálærufimi standa í lýsingunum frá skúlamyndugleikunum. Hvi

vera gamaldags. Tað er bara tað, at tíðin gongur, og tí kann tað henda, at tann, sum ikki hevur eyguni við sær, ein penan dag kann liggja mentunarlaga uppfjarðaður. Í okkara tíð og í okkara parti av verðini er tað so, at fólk hava rætt til at uppala síni egnu børn, og tey hava rætt til at blunda sjálvi, men tey hava IKKI rætt til at halda fyrir eyguni á ØÐRUM.

Sensurnevndin skal fylgja galdandi lóg. Men hvi skal hon vera katolskari enn pávin? Nógvar lógir kunnu — og skulu — tolkast. Serliga henda. Hvat er "utugtige skrifter og billeder" í einum føroyskum høvdi í dag? Og eru trúargalnar sensurnir í meiriluta millum føroyingar nú? Neyvan. Hvi eru so nógvir vottir í lögtinginum? Sensurlógin má burtur. Tað kann ikki vera rimiligt, at nógur vaksin skulu sita og avgera, hvat er skaðiligt hjá øðrum vaksnum at siggia. Annars er líkt til, at tann núverandi sensurnevndin veruliga hevur fingið skaða — ikki av teimum opinskaraðu filmunum, men av tí fúla sensurvirkseminum. Tí at vilja klippa, skera, kuta, kappja, kubbja, kvetta, karva ella skarva burtur av einum so vándaligum filmi sum The Last Temptation of Christ peikar á álvarsiligan heilaskaða.

Filmurin er ikki blasfemiskur. Tað einasta, hann spottar, er vit og skil hjá áskoðarunum. Heilsufrøðiliga Starvsstovan eigur tí sum skjótast at krevja av landsstýrinum, at hesir neyðar sensorar sleppa burtur úr sínum vandamikla starvi. Sensurur er SERA vandamikil.

3.

Eftir at málþjóssarar fyri u.l. 40 árum síðani fóru undir at forbetra føroyskt, eru vit nú komin so langt, at føroyingar eru blivnir ómálendi — soleiðis at skilja, at orðakynstur at kalla ikki verður framleitt á føroyskum longur. Hetta er væl fatiligt. Tí hvussu skulu vit vænta, at nakar skal duga/orka/tíma at handfara eitt ambóð, sum alla tíðina gleppur úr hondini og gevur onnur úrslit enn tey ætlaðu?

Millum annað hevur pjössamian eisini fingist við at gera orð. Námsfrøði og frálærufimi standa í lýsingunum frá skúlamyndugleikunum. Hvi

ikkí frøðifimi og fimafroði? Tað er minst líka tyðiligt. Og hvat er ein fimi ella eitt fimi? Og hvussu bendist hesin dýrgripur? Fimi — fim — fimi — fims, ella hvat?

Tað góða gamla franska og føroyska orðið »ruta« slepp heldur ikki undan. Av tí at íslendingar hava Loffleiðir og aðrar leiðir, so skuldi tann føroyska bussrutan partu eita »bygdaleiðir«. Tá so onkur bussur ikki er í rutu, so stendur — gud hjálpi mær — við stórum stavum framman: IKKI Í LEIÐ. Hevði tað ikki verið á einari leið at skrivað: A ongari leið?

Henda málherjanin hevur havt áhugaverðar fylgjur. Okkara gamla mál við donskum, týskum, eingiliskum, fronskum, arabiskum og øðrum lániorðum (sum just gera tað møguligt at framleiða t.d. skaldskap, raka millumtónar og tosa og skriva á ymsum stiginum) er skúgvad til viks, og í staðin hava vit fingið eitt undarligt kloddattepi, knortlut og ruklut, ljótt og óbrúkligt. Hvor kann t.d. yrkja á fróðskaparnewspæk? »Og sólin, sum strálandi søkkur í kav ...« hevur tað itíð alla mína tíð. Men nú skal »strála« við Tramsans völd og makt eita »geisli«. Tann hugtikni friggjarin skal nú siga: Eg elski tinni geislandi eygu ...

Herfyri skrivaði ein spiltur seturspiltur upp og niður um »søguverkvið«. Eg havi kagað í mína íslendsku orðabók, og har stendur, at kervi merkir system. Men hvat er eitt søgusystem fyri nakað.

Í upphavi var orðið, sigur Jóannes. Uttan orðini eru vit ikki fólk. Orðini eru virðismikil, og tey mugu ikki mishandlast. Orðini, skaldskapurin, sjónleikurin, filmurin, allar bóðskapur manna millum er felags ogn.

Í Føroyum búleikast nógur undarlig klippifólk. Summi sita og klippa friggjescenur úr filmum, tí tey siga tað vera vandamikil (fyri onnur!) at siggia fólk kina hvørjum øðrum (men ikki at kryvja og morla). Onnur sita og klippa góð, gomul orð burtur úr okkara kæra móðurmáli og rimpa okkurt útlenskt inn í staðin. Hvat við at steðga allari klipping? Taka saksin frá bæði orða- og filmsensorum, avvápnar teir? Tað hevði verið til gleði og gagn fyri alt fólk. Amen.

Dia

Heðin Mortensen
form. Mentamálaeidd
Tórshavnar Býráðs